

LA PRIMERA CAMPANYA D'EXCAVACIÓ A LA VIL·LA ROMANA I AL CASTELL DE CUBELLES

**ALBERT LÓPEZ MULLOR
ÀLVAR CAIXAL MATA
XAVIER FIERRO MACÍA**

Durant la primavera de 1994 s'han efectuat treballs en aquest jaciment. A la vil·la romana, que romanía inèdita, cal destacar el descobriment o, més aviat, la posada en valor de quatre cisternes cobertes amb volta de canó i col·locades en bateria, datades de cap al 200 dC i conservades força bé com a soterranis de l'edifici actual.

D'aquella mateixa època també s'ha trobat un paviment d'opus tessellatum. La recerca ha permès descobrir altres estructures, bastides en successives etapes edilícies, situades entre el 125 aC i el 400 dC aproximadament. Pel que fa al castell medieval, s'han identificat estructures de la primera etapa, de cap al final del segle X, i s'ha datat la torre, que en un principi era circular, cap al començament del segle XIII.

LA PRIMERA CAMPANYA D'EXCAVACIÓ A LA VIL·LA ROMANA I AL CASTELL DE CUBELLES

L'excavació es va dur a terme del febrer al maig de 1994 dirigida pels sotasignats, com a etapa prèvia de les obres de restauració del castell, que duu a terme el Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, sota la direcció de l'arquitecte Antoni González. Com que, de bon començament, només es tractava d'esbrinar les característiques essencials i la seqüència estratigràfica del jaciment, s'hi van obrir diversos sondeigs en punts que consideràvem interessants, com ara alguns àmbits de la planta baixa de l'edifici i els patis annexos.

DESCRIPCIÓ DEL CONJUNT (fig. 3)

El castell de Cubelles és dins el nucli urbà d'aquesta població, al cim d'un pujolet de dotze metres d'altitud on s'agrupen els edificis més importants, com ara l'església parroquial i l'Ajuntament. Està format per un seguit de construccions. El cos principal, més aviat rectangular, inclou planta baixa, dos pisos, golfes i soterranis, ocupa els dos terços de llevant i té una bestorre de quatre pisos adossada al nord-est. A l'extrem de ponent presenta una sèrie de dependències a l'entorn d'un pati (àmbit 13). Al nord, hi ha un altre pati més petit (àmbit 19).

A la façana meridional es poden veure les quatre crugies que formen el cos principal, amb la porta de respecte a la més oriental i una

Figura 1: Vista general de la cisterna romana III des de migdia.

Figura 2: Detall d'un fragment de paviment de mosaic trobat al pati de tramuntana (àmbit 13).

altra de secundària a ponent. A continuació, hi ha una tanca de pedra, amb un tercer accés, que dona al pati 19. Interiorment, la crugia més oriental té un vestíbul (àmbit 6) amb una escala (àmbit 7) que comunica amb els pisos alts. A sota de l'escala, hi ha una cuina amb rebost (àmbit 8) i, a ponent de l'estança, un passadís que mena a la porta de la crugia següent, formada pels àmbits 9 i 10.

Aquest espai, gairebé el doble d'ample que els altres tres, presenta al sud-est dos cups de planta circular (àmbit 9), col·locats paral·lelament i de mida desigual. Totes dues estructures ceguen parcialment un arc de mig punt situat entre elles. Aquest arc és alineat amb un altre, l'estrep occidental del qual és encabit en el mur que tanca l'àmbit a ponent (u.e. 8). Al nord d'aquesta crugia hi ha la porta que dona al pati de tramuntana (àmbit 13). En la paret occidental, a tocar de l'arc descrit, hi ha l'escala que baixa a una de les cisternes romanes (III) que es feien servir com a soterrani. L'accés a aquesta escala és flanquejat per altres portes: una a migdia (u.e. 8), que duu a l'estança formada pels àmbits 17 i 18, i dues a tramuntana, la primera que comunica amb l'àmbit 15, l'espai més ampli de la tercera crugia, i la segona que mena a l'àmbit 11, molt estret i pavimentat de rajols.

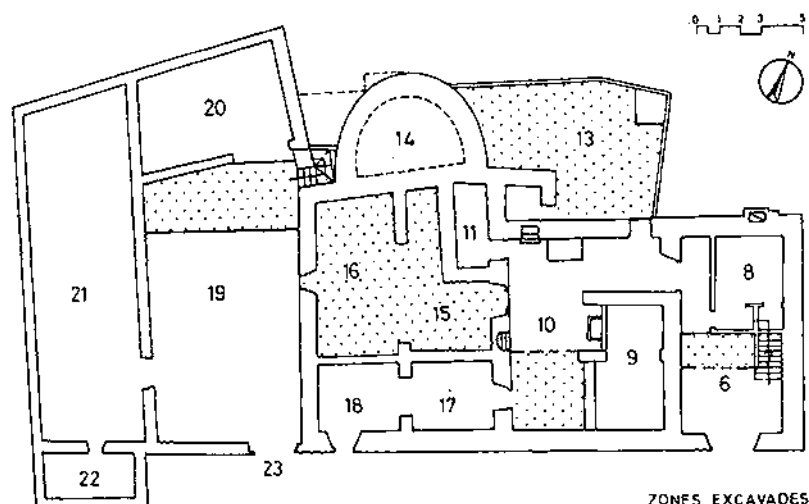

Figura 3: Planta general del castell amb la numeració convencional utilitzada per anomenar els diversos àmbits i les zones excavades assenyalades amb trama.

L'àmbit 15 connecta amb el 16, situat immediatament a l'oest, mitjançant un arc carpanell de proporcions considerables. A migdia, presenta el badalot de les escales per entrar a la cisterna III, que s'adossa al límit meridional d'aquest espai, on són visibles les restes de l'arrencament d'un tercer arc de mig punt, alineat amb els dels àmbits 9 i 10 i paredat amb un pany d'*opus spicatum*. A tramuntana, s'observa un muret o repeu (u.e. 194) adossat a la paret 193, on versemblantment havien descansat algunes bótes de vi. A l'àmbit 16 també hi havia murets per sostenir bótes, que, abans de l'excavació, encara hi eren en els trams nord-est i nord-oest (u.e. 15, u.e. 17). Al sud, també hi havia elements d'aquesta classe. Al bell mig del mur occidental (u.e. 1) s'obria la porta que menava al pati de ponent (àmbit 19), limitat a tramuntana i ponent per sengles coberts (àmbits 20 i 21).

LES CISTERNES (figs. 1, 15, 16)

Els soterranis del castell eren formats per una sèrie de cisternes, que vam identificar com a romanes en la primera visita exploratòria a l'edifici, ja que romanien inèdites. La nostra primera tasca va ser la neteja i, quan hi havia potència, l'excavació interior de tres d'aquests dipòsits.

El conjunt es compon de quatre aljubs de planta rectangular col·locats en bateria i coberts amb volta de mig canó. En general, l'estat de conservació és força bo, sobretot tenint en compte que les estructures eren perfectament accessibles fins al moment de començar l'excavació. Totes elles presenten característiques semblants: són orientades de nord a sud, amb el paviment pla lleugerament inclinat cap a migdia i la volta de mig canó un xic rebaixada. A les cisternes III i IV, les més ben conservades, i més parcialment a les altres dues, s'observava que havien estat bastides amb *opus caementicium concretum*. Interiorment, tant el terra com les parets tenien dues capes de revestiment, la primera d'*opus signinum* i la segona, molt més prima, de morter de calç. En la línia d'unió del sòl amb els murs perimètrics presentaven un cordó hidràulic en forma de quart de bocell, molt característic de les construccions romanes destinades a contenir líquids. En general, la tipologia d'aquests dipòsits s'assembla a l'anomenat *la tartana* conservat a la vil·la dels Munts, Altafulla.⁽¹⁾

El dipòsit I, que es troba a l'extrem oriental del recinte, és l'únic que, de moment, no s'ha excavat. Tanmateix, s'hi va poder accedir a través d'un orifici obert modernament a l'extrem septentrional de la volta, i es va comprovar que, en els trets generals, era semblant a la resta.

Al dipòsit II, situat immediatament a ponent, només es pot entrar a través d'una obertura o *coll* a migdia de la coberta, que es va destapar durant l'excavació de l'àmbit 10. Segons que palesen la documentació escrita i la neteja que s'hi va fer, aquesta cisterna va restar força alterada per les importants obres que van tenir lloc al castell durant el període 1673-1675.⁽²⁾ El mateix accés actual data de llavors, com també el paviment (u.e. 86), l'engruiximent de les parets, l'intradós de la volta i la compartimentació de la meitat de tramuntana en dos espais separats per un muret.

La cisterna III era la més fàcilment accessible, ja que posseïa unes escales (u.e. 10) gairebé al centre del costat de llevant, col·locades durant la reforma del segle XVII, que perforaven l'arrencament de la volta (u.e. 46) i la paret de llevant (u.e. 8). A més, al mur de ponent (u.e. 209) hi havia un forat, probablement més tardà, obert de forma barroera i que comunicava amb el dipòsit IV. Durant les esmentades obres de 1673-1675, es degué construir un petit dipòsit quadrangular al sud-est del recinte.⁽³⁾ Aquest element era reblert de terra, que va aportar ceràmica del segle XVIII i de la primera del XIX. A la resta de l'aljub s'hi van trobar blocs de pedra barrejats amb morter de calç, així com trossos bastant grans d'*opus signinum* i d'*opus caementicium*, que probablement procedien del mur occidental, trencat en practicar-se l'obertura esmentada. A la part alta de l'extrem meridional tenia una finestra amb reixa, també col·locada, probablement, al segle XVII, que es repetia a les altres cisternes. En aquest punt, d'altra banda, s'observava com el parament d'*opus spicatum* de la part baixa de la façana meridional del castell (u.e. 2) recolzava sobre la fàbrica romana.

El dipòsit IV, situat a ponent del conjunt, era el més ben conservat. Al bell mig de la volta hi havia un forat allargassat amb els extrems arrodonits que, en començar la nostra intervenció, era tapat amb una base de columna romana, retocada per encaixar-la-hi.⁽⁴⁾ A la banda de tramuntana, hi havia l'obertura original, tapada per un paredat de maçoneria (u.e. 106). A llevant, tenia l'obertura descrita abans, per passar a la cisterna III, feta recentment i amb poca traça. A l'extrem de migdia, hi havia una finestra col·locada en el període 1673-1675.

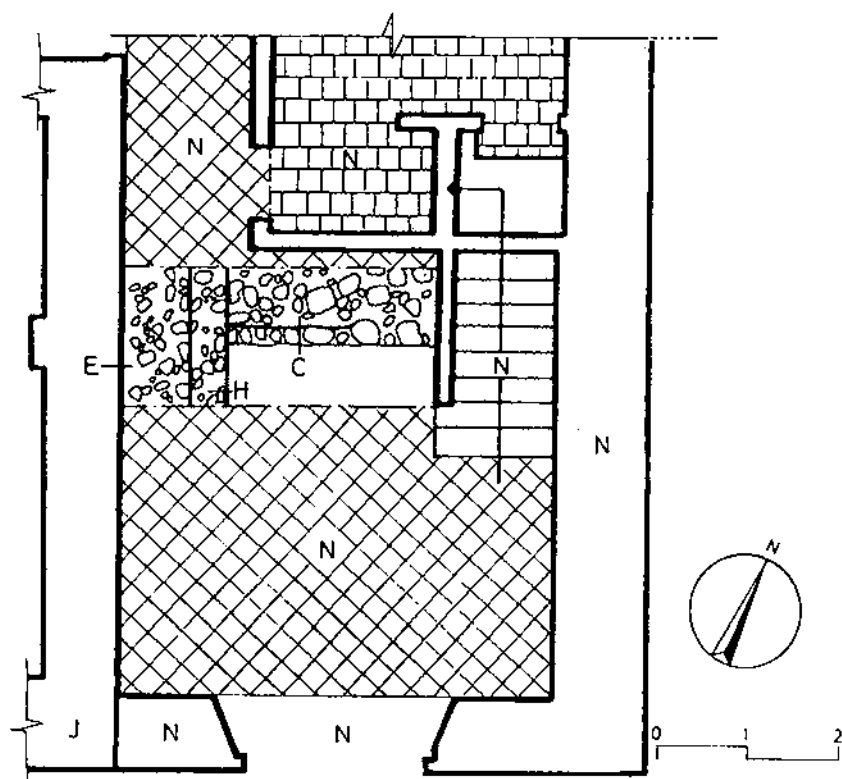

Figura 4: Planta general de les estructures principals descobertes a l'àmbit 6 amb indicació de la datació relativa.

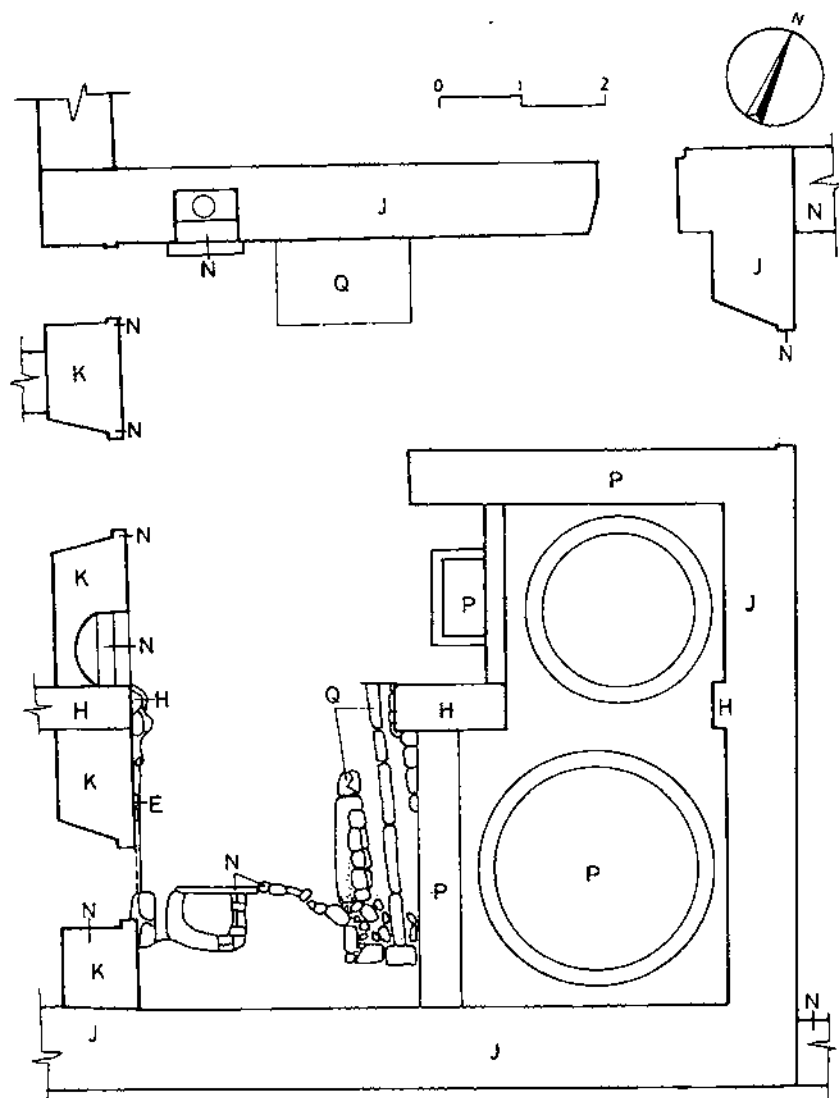

Figura 5: Planta general de les estructures principals descobertes a l'àmbit 10 amb indicació de la datació relativa.

El sòl del dipòsit (u.e. 84) romaní gairebé amagat del tot per una capa de terra (u.e. 83) que feia un pendent relativament fort cap al sud. Aquesta terra procedia del rebliment abocat en el moment de bastir-se la torre de l'angle nord-oest del castell,⁽⁵⁾ i s'hi havia col·locat per tal d'inutilitzar la primitiva entrada d'aigua al dipòsit, situada a l'extrem de tramuntana. La capa va proporcionar un conjunt significatiu de ceràmica grisa medieval, cosa que permetia datar la construcció de la torre en els primers anys del segle XIII.

L'EXCAVACIÓ DE L'ÀMBIT 10 (figs. 5, 12)

La recerca del castell es va iniciar en aquest àmbit. La intenció era d'esbrinar l'evolució de l'indret, que probablement va restar dedicat a l'activitat vinícola d'ençà les reformes del 1673-1675, i també es pretenia confirmar, mitjançant l'estudi dels materials dipositats a l'extradós de la volta de la cisterna II, allò que l'observació de l'interior dels soterranis n'havia suggerit inicialment: una filiació romana. Atès que la potència estratigràfica d'aquesta àrea era escassa, ja que el coronament de la coberta de l'ajub (u.e. 34) era vist, es va obrir un sondeig que abraçava la meitat sud de l'àmbit, a tocar de la façana meridional del castell (u.e. 2) i entre els murs 8, a ponent, i 36, a llevant.

Seqüència estratigràfica

En primer lloc, es va extreure un paviment de terra batuda (u.e. 35) que s'adossava a totes les estructures que limitaven el sondeig i datava del segle XX avançat (horitzó R). Cobria directament un sòl d'argila i calç (u.e. 39), dipositat en el moment de la construcció d'una canalització (u.e. 38) paral·lela al mur 36. Pel material que es va trobar en el rebliment i en el paviment 39, podem datar aquests estrats de començaments del nostre segle (horitzó Q).

L'obertura de la rasa per col·locar el desguàs 38, va distorsionar l'estratigrafia del carcançol de llevant de la volta de la cisterna. Tot i això, a tocar del mur 2, sota una menjadora (u.e. 18), es va trobar la capa 41, que es degué dipositar durant el remodelatge de 1673-1675.⁽⁶⁾ Aquesta mateixa capa era adossada al cim del mur 203, el tancament de ponent de la cisterna II. En aquest mateix mur, visiblement arrasat, recolzaven

la menjadora 18 i la façana meridional del castell (u.e. 2). Tot això indicava que, en bastir-se aquestes estructures i en dipositar-se l'estrat esmentat (durant l'horitzó N), el mur antic, bé que arrasat, romania al descobert.

A ponent, a tocar del mur 8, per sota de la capa del segle XVII (u.e. 41), i sense cap estrat intermedi, va aparèixer un rebliment (u.e. 63) associat a una de les darreres modificacions de l'àrea de les cisternes romanes. Es tractava de l'estrat que omplia el carcanyol de ponent de la cisterna II. La ceràmica descoberta⁽⁷⁾ va permetre datar-lo del segon quart del segle III dC (horitzó G). A continuació, apareixia la volta de mig canó (u.e. 34), un xic rebaixada i construïda amb *opus caementicium concretum* revestit d'una capa molt fina de morter de calç, força degradada en molts punts de l'extradós.

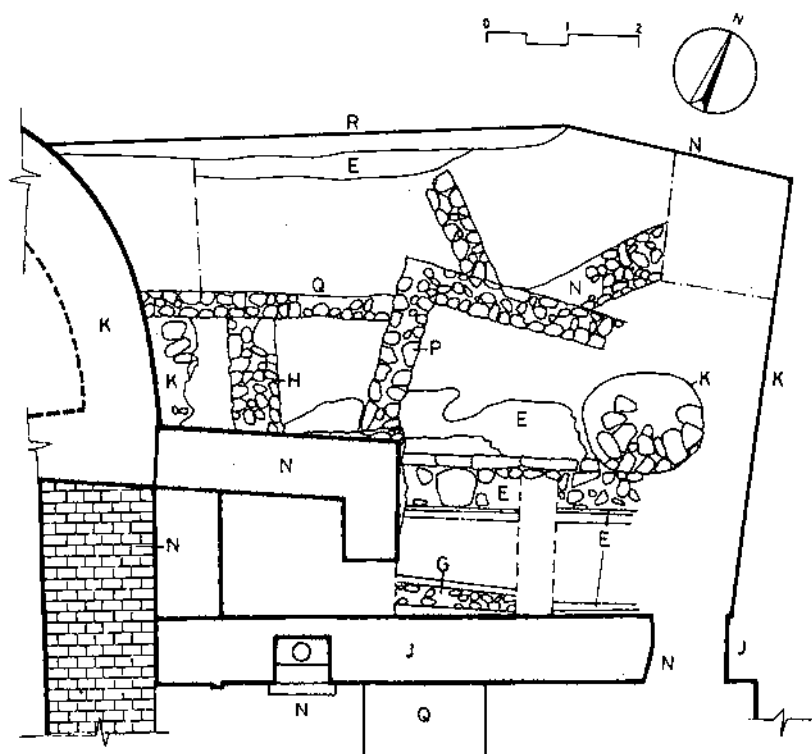

Figura 6: Planta general de les estructures principals descobertes a l'àmbit 13 amb indicació de la datació relativa.

Val a dir que sobre aquesta volta també recolzava la fonamentació de l'estrep occidental del segon dels tres arcs de mig punt que hi ha al terç de migdia de la planta baixa del castell actual.

Interpretació

Sembla que la data del segon quart del segle III dC no indica la fundació de les cisternes, segons vam comprovar als àmbits 15 i 16. En conseqüència, la capa que trobem aquí (u.e. 63) serveix per datar el darrer anivellament de l'extradós de l'aljub II, esdevingut a la mateixa etapa en què es van fer altres modificacions al damunt de les cobertes de les cisternes III i IV (horitzó G). De totes maneres, la situació d'aquest estrat, directament a sota del paviment del segle XVII (u.e. 41), i el fet que la clau de l'extradós de la volta del dipòsit II romangués a la vista en començar l'excavació, indiquen que la coberta de les cisternes mai no va restar amagada del tot, i que, d'ençà de la fundació, van estar encabides dins diferents edificis que aprofitaven sistemàticament com a fonamentació les parets perimètriques del conjunt hidràulic. Com veurem en tractar dels àmbits 15 i 16, l'alineació d'arcs de mig punt que hem esmentat diverses vegades podria haver format part d'un d'aquests edificis, i es podria haver bastit a la segona meitat del segle IV.

A l'època medieval (c. s. X, horitzó J), en aixecar-se la façana de migdia del castell —concretament la part més baixa—, s'hi va utilitzar com a fonamentació el mur romà 203, que ja restava arrasat. Pel que fa a l'època moderna, a part de constatar la reforma de 1673-1675 (horitzó N) mitjançant l'esmentat estrat 41, associat a la porta i a les escales que es van posar a l'aljub III i a la menjadora 18, els treballs han proporcionat evidències sobre modificacions menors, més recents, com ara la col·locació del desguàs 38 o el paviment 35, ja durant el nostre segle (horitzons Q i R).

L'EXCAVACIÓ DE L'ÀMBIT 13 (figs. 6, 13, 14)

Aquest àmbit correspon al pati de tramuntana. Era limitat per sengles murs de maçoneria al nord (u.e. 29) i a l'est (u.e. 28). Al sud-oest, hi havia un galliner (u.e. 27), construït l'any 1918, segons que indicava un dels cairons extrets en el moment de desmuntar-lo. Aquest element limitava a migdia amb el cos de desguàs de les comunes, format pels

panys 26 i 52, i a ponent amb la u.e 30, el parament extern de la torre. L'objectiu primordial de la intervenció en aquest sector era confirmar la data de fundació d'aquesta torre, de la qual ja teníem una idea prou clara gràcies al material aparegut a l'interior de la cisterna IV, i que vam acabar de concretar definitivament en excavar els àmbits 15 i 16.

Seqüència estratigràfica

En primer lloc, com s'ha dit, es va desmuntar la u.e. 27, estructura datada del 1918 i que podria relacionar-se amb la canalització localitzada a l'àmbit 10 (horitzó Q). A continuació, es va treure l'estrat superficial (u.e. 45) que s'adossava a totes les estructures i era coetani del mur 29, que tallava les capes més profundes (horitzó R). A sota, es va localitzar el nivell 49,⁽⁸⁾ dipositat cap als mateixos anys en què es va bastir la u.e. 27 (horitzó Q). A llevant, l'estratificació era alterada per un gran clot (u.e. 145), eixamplat en època recent, ja que tallava 49, que deixava al descobert la boca d'un pou (u.e. 179) obert en els estrats romans (u.e. 56, 57, 64, 81, 88 i 146) i en la roca natural (u.e. 147). Aquest pou sembla datar dels primers anys del segle XIII (horitzó K), és esmentat a les fonts l'any 1673 i va ser colgat cap a mitjan segle XX, segons el material de l'estrat que el rebria (u.e. 102).⁽⁹⁾ Segurament, el mur 28, que tanca el pati a llevant, és coetani del pou, ja que la seva rasa de fundació (u.e. 141) tallava l'estrat romà 57 i començava al mateix nivell que la boca.

Un cop extreta la u.e. 49, es van localitzar les ruïnes de les parets 50, 71 i 82, formades per filades irregulars de pedra poc treballada i carreus reaprofitats units amb morter de calç. Aquestes estructures degueren tenir un ús agro-pecuari. La 50 i 71, tallades a l'estrat 51, van funcionar amb el paviment 75⁽¹⁰⁾ i dataven del segle XVIII (horitzó P). La 82 era relacionada amb l'estrat 51, que hi feia de sòl de terra batuda. Aquesta mateixa capa, datada de 1673-1675⁽¹¹⁾ (horitzó N), acabava de colgar la banqueta de la torre (u.e. 62), que ja havia quedat enrasada anys abans, en dipositar-se l'estrat 156, d'època medieval. També amagava definitivament el cim de les ruïnes del mur romà 55 i segellava totes les capes anteriors, tant antigues com medievals.

La unitat 156 s'adossava a la banqueta de la torre (u.e. 62), hi rebria la trinxera de fundació i contenia ceràmica de començament del segle XIII (horitzó K), semblant a la trobada dins la cisterna IV. El sòl 51 cobria un altre estrat medieval, la u.e. 93, situat a migdia del pati, que rebria un

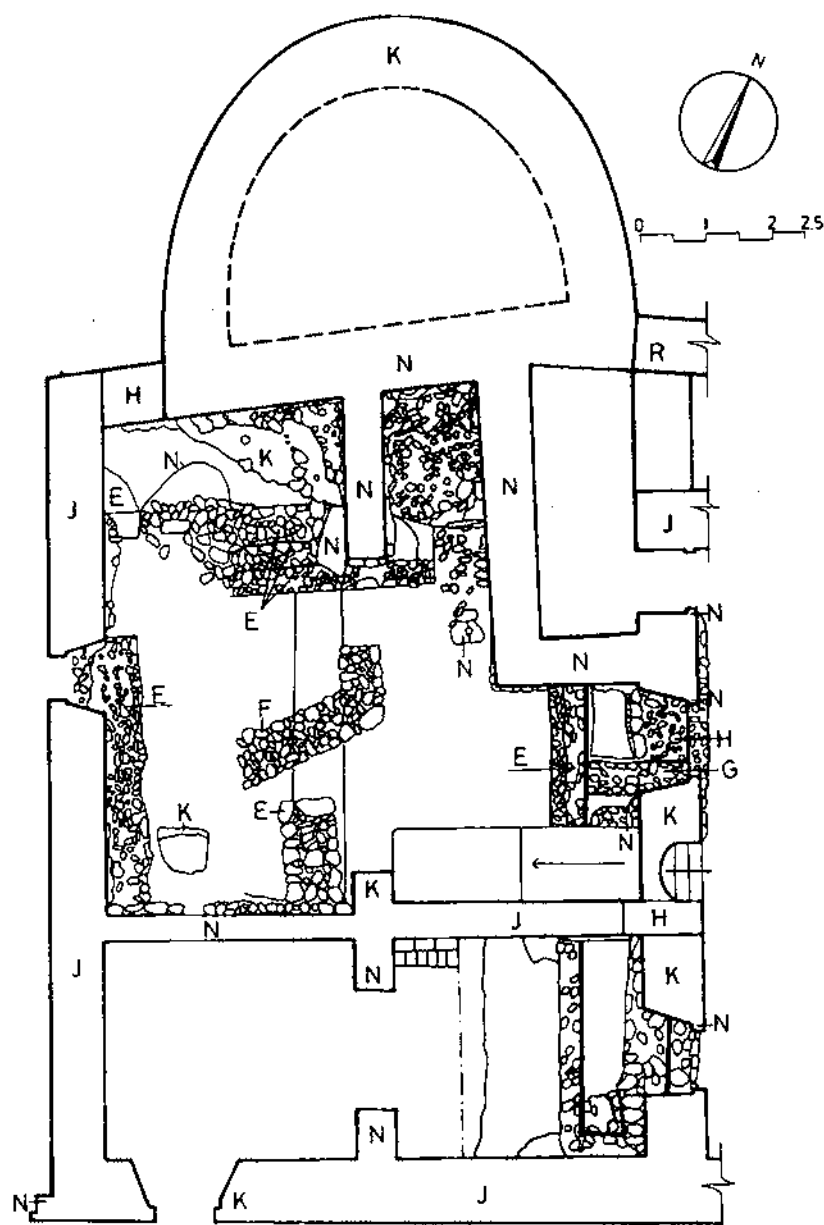

Figura 7: Planta general de les estructures principals descobertes als àmbits 15 i 16 amb indicació de la datació relativa.

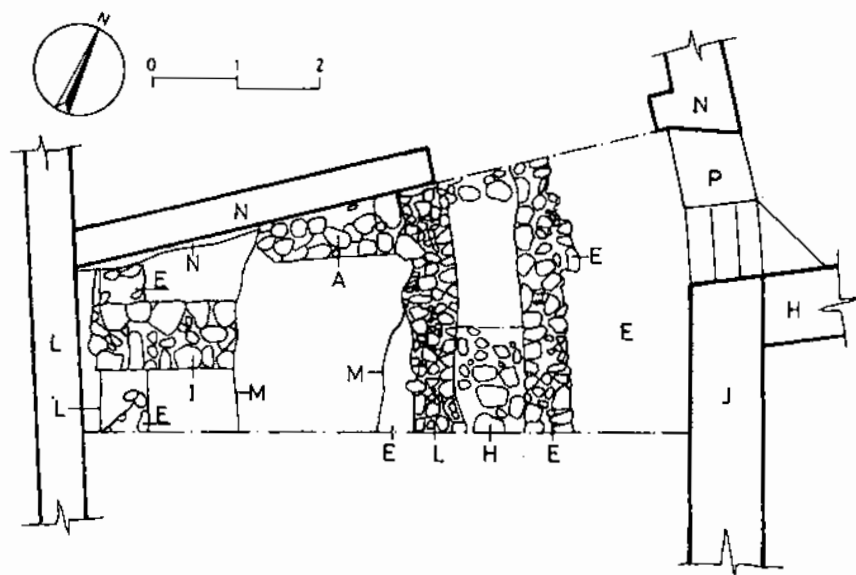

Figura 8: Planta general de les estructures principals descobertes a l'àmbit 19 amb indicació de la datació relativa.

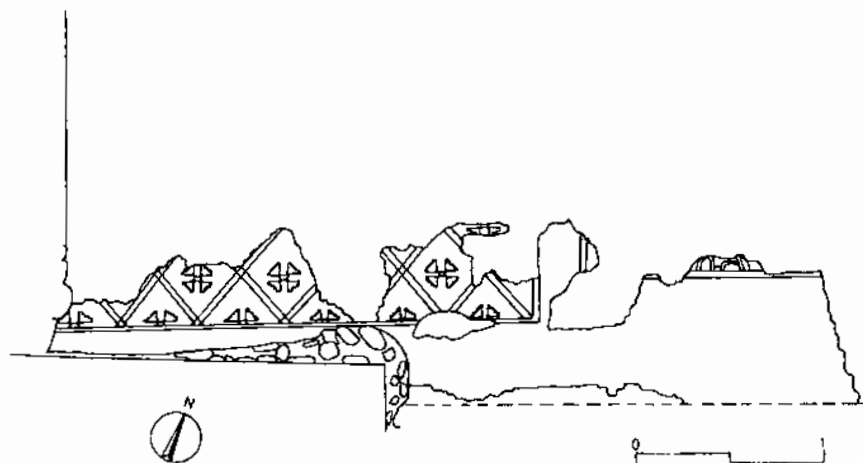

Figura 9: Planta del sector decorat de mosaic trobat a l'àmbit 13.

lacus (u.e. 140). Suposem que en el moment d'abocar-lo, la superfície del pati devia ser força accidentada, a causa de les ruïnes romanes que s'entreveïen, i va començar l'anivellament que no va restar enllestit, com hem vist, fins al segle XVII.

Sota l'estrat 93, va aparèixer el 94, que havia estat el darrer paviment utilitzat en el *lacus*. S'associava als murs laterals 140 i 205, i la preparació la constituïa la capa 137, que reposava en el sòl originari del conducte hidràulic: u.e. 139. D'acord amb la ceràmica proporcionada per 94 i 137, la transformació d'aquesta estructura s'ha de situar durant el segon quart del segle III dC⁽¹²⁾ (horitzó G).

El mur 55, una de les estructures romanes que no van desaparèixer visualment fins a molt tard, era orientat de nord a sud i cobert per la u.e. 51, però de fet havia estat amortitzat per l'estrat 56, capa formada per l'enderrocament de les parets de tàpia (horitzó I), i que s'hi adossava sense arribar a colgar-lo. Aquest mateix nivell, a migdia, era a tocar del muret lateral del *lacus* (u.e. 140). Sota l'estrat 56, estès per gairebé tot l'àmbit 13, va aparèixer el paquet format per les unitats 57 i 81. El cim de la primera es va utilitzar com a paviment, i totes dues van proporcionar conjunts ceràmics de cap a la segona meitat del segle IV⁽¹³⁾ (horitzó H). Aquests nivells eren coetanis de la fundació del mur 55 i sembla que, en el moment de dipositar-se, el *lacus* de migdia continuava en ús, ja que no el van reblir.

Un cop extret 81, va aparèixer un paviment d'*opus tessellatum* força malmès (u.e. 64), format per tessel·les irregulars i no gaire grans, de color blanc i negre i algunes de vermelles i grogues, les primeres de pedra i les darreres de ceràmica (fig. 13). A l'extrem de migdia, presentava la franja més ben conservada, amb dos camps decoratius que diferenciaven sengles ambients, encara que no apareixia cap envà. En el primer, a ponent, després d'una franja blanca, en què s'advertien algunes tessel·les roges, hi havia un filet senzill de peces negres. A sota, apareixia una composició ornamental de superfície formada per un reticulat romboïdal limitat per línies de puntejat doble en què alternaven tessel·les blanques i negres.⁽¹⁴⁾ En els espais interiors complets apareixien com a elements decoratius unes floretes amb creus no contigües⁽¹⁵⁾ formades per tessel·les negres amb peces roges a la base de cadascun dels braços (figs. 2, 10). Arran del filet senzill de l'orla, només hi havia la meitat del reticulat romboïdal, compost per triangles equilàters, a l'interior dels quals només

era present el braç inferior de les floretes. A llevant, es va trobar una franja ampla de tesselles blanques, a la base de les quals s'advertia un filet d'orla de peces negres i l'inici d'un motiu amb tesselles vermelles grogues i negres. Aquesta llenca musiva és tallada per la boca del pou medieval. A més, tot el límit septentrional del sondeig era ocupat per una altra franja de tesselles blanques, d'una amplada màxima de cinquanta centímetres i sense cap motiu ornamental. La part central del mosaic havia desaparegut completament.

L'extrem meridional d'aquest paviment s'adossava a la paret septentrional del *lacus* (u.e. 136), mentre que les capes de preparació (u.e. 88 i 149) s'hi estenien per sota. Això fa pensar que totes dues estructures eren coetànies i que, per extensió, també ho era tot el conjunt hidràulic. De fet, la data estilística del paviment, de cap a final del segle II o començament del III⁽¹⁶⁾ (horitzó E), s'adiu amb la de les cisternes.

L'aparició del mosaic va limitar considerablement l'àrea excavable, que es va circumscriure al sector central del pati, on el *tessellatum* desapareixia i només s'hi van trobar les capes 88 i 149, amb material poc significatiu, situable dins el segle II.⁽¹⁷⁾ Els mateixos nivells amortitzaven un mur (u.e. 150) d'aparença força grollera i conservació precària —a penes una filada—, fet amb pedra sense treballar, mal col·locada i unida en sec. Estava relacionat amb un sòl d'argila piconada (u.e. 146), i el material que s'hi va trobar, bé que escàs, permetia d'apuntar-hi una cronologia baix-republicana (horitzó A). A sota va aparèixer el terreny natural (u.e. 147).

Interpretació

L'excavació del pati va palesar una primera ocupació (horitzó A) durant l'època republicana, potser d'ençà del 125 aC com va suggerir el sondeig de l'àmbit 19.⁽¹⁸⁾ La mena d'estructura trobada no permet, de moment, saber si es tracta d'un dels vestigis més antics de la vil·la romana o correspon a un establiment ibèric. Tot i això, la mancança eventual de material anterior a la data esmentada, inclòs el trobat fora de context, ens inclina a proposar la hipòtesi de la presència d'una vil·la, ja a l'època republicana.

En altres zones del jaciment hem trobat restes situables al segle I de la nostra era.⁽¹⁹⁾ No és el cas del pati, en què, directament sobre les

ruïnes del muret de pedra seca i sobre el paviment que s'hi associava, es va posar la capa de preparació del *tessellatum*. La construcció d'aquest element, cal fer-la contemporània dels aljubs i dels *lacus* que s'hi relacionaven. Sens dubte, es tracta d'una reforma important en una vil·la que ja posseïa estructures de qualitat, segons que indica la reutilització de peces de columna en un reblliment de la mateixa etapa.⁽²⁰⁾ En aquest sondeig la datació del remodelatge ve donada per la iconografia del mosaic i el material de l'estrat 149 proporciona un *terminus post quem*. Tot plegat ens situa en el trànsit entre els segles II i III (horitzó E).

Ara per ara, no es fàcil interpretar la presència d'*opus tessellatum* a l'entorn dels aljubs. Se n'ha trobat, de moment, al cantó septentrional i al terç nord-occidental, associat als *lacus* de les mateixes zones i segurament a un altre situat a l'eix del conjunt hidràulic.⁽²¹⁾ Provisionalment, podríem apuntar que la disposició i l'amplària dels conductes indicaven una funció distribuïdora de l'aigua que, en relació amb paviments tan nobles, que no presenten signes de cap envà, podria interpretar-se com una mena de nimfeu relacionat amb algun pòrtic o espai d'esbarjo.

Durant el segon quart del segle III (horitzó G), va tenir lloc el remodelatge del *lacus*. S'hi van modificar els murs laterals i s'hi va posar un paviment més enlairat. Aquestes reformes semblen coetànies de les que hem vist en conductes del mateix tipus en altres àmbits del jaciment, i només signifiquen una modificació, i no la desaparició, de l'hipotètic nimfeu. Aquest panorama estructural no va canviar fins a la segona meitat del segle IV (horitzó H), en què la variació va ser radical, ja que el mosaic va restar amortitzat —possiblement, ja devia estar molt desfet, sobretot al centre— i el nivell del terra a tota aquesta àrea va créixer de manera considerable. Tanmateix, les cisternes, segons sembla un element bàsic de la residència, van continuar en ús, tot i que el nimfeu probablement va desaparèixer, ja que el conducte situat a l'eix dels dipòsits va restar amortitzat.

L'excavació pròpiament dita no ha donat cap dada sobre el començament de l'edat mitjana. Tanmateix, a la base de la paret 22 que limita l'àmbit 13 a migdia i recolza sobre el tancament del *lacus* (u.e. 205), s'observen algunes filades d'*opus spicatum*, com el que apareix en la part baixa de la majoria dels paraments perimètrics del cos principal del castell. La presència d'aquest aparell i el fet que els murs que el posseeixen recolzin directament sobre estructures romanes, que forço-

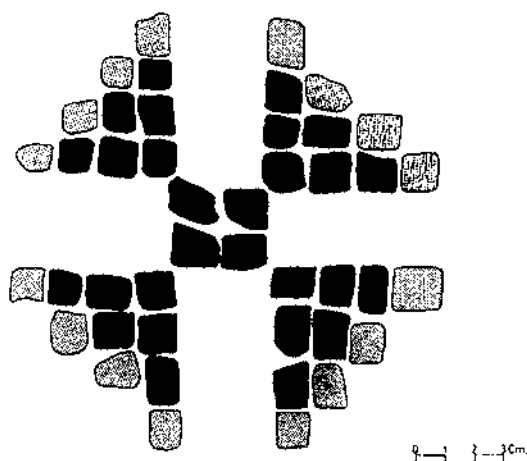

Figura 10: Detall d'un motiu ornamental del mosaic de l'àmbit 13.

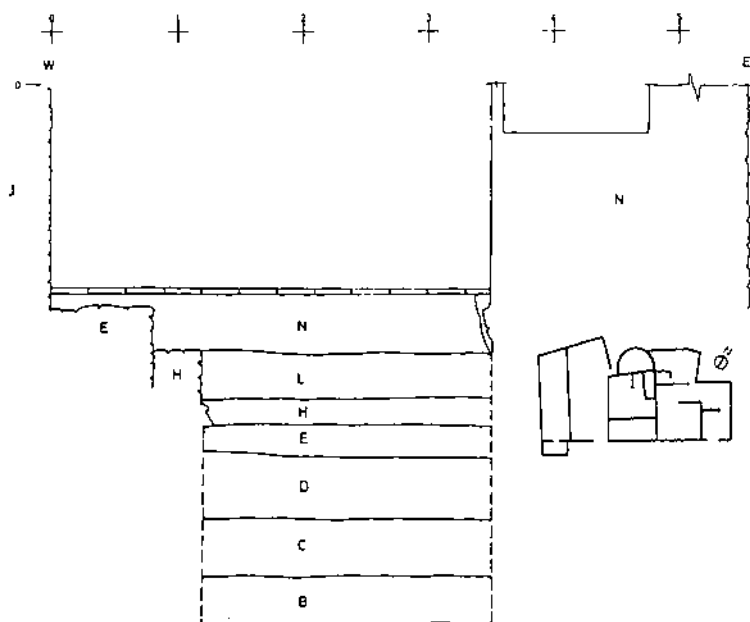

Figura 11: Secció est-oest de l'àmbit 6 amb indicació de la cronologia relativa de les diverses unitats estratigràfiques.

sament havien d'estar a la vista, tot i que arrasades, en el moment de bastir-los, ens inclina a creure que les parets amb traces d'*spicatum* corresponen al recinte primigeni del castell esmentat a les fonts del 1042 ençà, però que podia haver existit des del 977 (horitzó J), en què comencen les citacions documentals del terme de Cubelles.⁽²²⁾

Dins la sèrie estratigràfica descrita, hem vist com la rasa de fundació de la torre tallava l'estrat d'abandó de la vil·la romana (u.e. 56, horitzó I) i restava limitada a llevant per un mur de la darrera fase edilícia (u.e. 55, horitzó H). La data d'aquell element, però, la devem a la ceràmica grisa trobada dins la rasa esmentada (u.e. 156), idèntica a la que van proporcionar els estrats que es relacionaven amb la torre pel cantó meridional.⁽²³⁾ Tot plegat ens fa plantejar una datació de cap al començament del segle XIII (horitzó K). A la mateixa etapa s'ha de situar el pou (u.e. 147), ja que apareixia retallat a la roca i en tots els estrats antics, i la boca era al nivell d'utilització del segle XIII. En aquest nivell també començava la trinxera de fundació de la paret 28, que tanca el pati a llevant. Així, aquest pany deu tenir origen medieval, tot i que la fàbrica indica refeccions posteriors.

Les capes corresponents a l'època moderna no són gaire importants, encara que proporcionen prou informació per datar les restes de murets dels segles XVII i XVIII (horitzons O, P) que han aparegut. També és evident la cronologia dels anys 1673-1675 aplicada a la part més enlairada del mur 22 i als paraments 26 i 52. Tot ells daten de la reforma generalitzada del castell (horitzó N).

Cap al 1918, es va col·locar el galliner, associat a l'estrat 49 (horitzó Q). Aquesta capa va ser tallada en eixamplar-se el forat de la boca del pou i rebllir-se aquesta estructura definitivament, a mitjan del nostre segle. Llavors (horitzó R) també es va fer el mur 29, que va tancar el pati pel cantó nord.

EL SONDEIG DE L'ÀMBIT 6 (figs. 4, 11)

Aquest àmbit correspon a la crugia més oriental de l'edifici. A migdia s'obre la porta principal, que ostenta l'escut de Carles de Llupià i de Vilanova d'Icart i la data de 1675.⁽²⁴⁾ Dona pas a les escales (àmbit 7), que comuniquen amb els pisos superiors, i a una cuina (àmbit 8), situada al

nord, on s'arriba per un passadís i una porta. En aquest sector només es va obrir un sondeig transversal, entre el mur 66, a ponent, i les escales (u.e. 68), a llevant. Malgrat les dimensions reduïdes, s'hi va descobrir una seqüència que abraça gairebé totes les fases d'ocupació del jaciment.

El recinte estava pavimentat amb cairons, de 24 cm de costat i 4 cm de gruix, col·locats de punta. La preparació (u.e. 69) cobria un mur d'*opus caementicium* (u.e. 73), límit oriental de les cisternes romanes, i un estrat de rebliment (u.e. 72) dipositat per anivellar el terreny, adossat al parament romà, el qual proporcionava ceràmica que s'adeia amb la data de la façana⁽²⁵⁾ (horitzó N). Per sota, apareixia un rebliment (u.e. 92) amb material del segle XV⁽²⁶⁾ (horitzó L), que enrasava un nou mur d'*opus caementicium*, la u.e. 152, que s'arrambava a 73 i li servia de contrafort. Un cop extret 92, va aparèixer el paviment 151, que s'adossava al mur 152 i cobria la banquetta de fonamentació (u.e. 184), la qual cosa palesa que n'era coetani. La ceràmica que s'hi va trobar corresponia al període 325-450 dC⁽²⁷⁾ i es podria assimilar a l'horitzó H.

Sota aquest sòl, es va descobrir un rebliment (u.e. 153) en què recolzava la banquetta 184. El material ceràmic que contenia va donar una data de final del segle II o començament del segle III dC⁽²⁸⁾ (horitzó E). Aquest estrat, atesa la fondària, es podria considerar com a paviment exterior del recinte de les cisternes, encara que no en vam poder palesar una relació directa. Tot seguit, es va extreure un parell de nivells molt similars: u.e. 182 i 185. La ceràmica trobada al primer d'ells, més significativa, datava del període Neró-Vespasià⁽²⁹⁾ (horitzó D).

Aquestes dues capes amortitzaven un mur d'*opus caementicium* (u.e. 183) orientat d'est a oest, l'aparició del qual va reduir la superfície excavable a un passadís transversal de 2 m de llarg per 0,60 m d'amplada. A causa d'això es va decidir limitar l'excavació als estrats que podien datar l'estructura 183. El paviment que s'hi associava (u.e. 189) va proporcionar ceràmica de mitjan segle I dC⁽³⁰⁾ (horitzó C). L'estrat d'anivellament 190, amb material idèntic, cobria la banquetta de 183. A l'estrat 191, on recolzava aquest element, es va trobar material lleugerament anterior, potser de l'època tiberiana.⁽³¹⁾ (horitzó B). Arribats a aquest punt, i davant el perill de continuar aprofundint en un sondeig tan estret, vam decidir suspendre els treballs per motius de seguretat, sense excavar els estrats fèrtils situats en cotes inferiors.

Interpretació

L'estructura més antiga que s'hi va trobar és la paret 183 (horitzó C), d'*opus caementicium*, de la qual no coneixem l'amplària perquè s'endinsava en el perfil septentrional. Datava de mitjan segle I dC i recolzava en l'estrat 191, d'uns decennis abans (horitzó B), que, com s'ha dit, no tancava la seqüència de l'indret. La fase, immediatament posterior, del període Neró-Vespasià (u.e. 182, 185, horitzó D) indica la vitalitat de l'explotació en un moment que la majoria dels jaciments d'aquesta mena es caracteritzen per l'estabilitat edilícia. L'etapa següent és representada per l'estrat 153, de final del segle II o començament del III (horitzó E), que va funcionar amb el conjunt de les cisternes. En aquesta àrea, però, no es van trobar les restes de cap *lacus*, segurament perquè el sondeig es va obrir massa a migdia, en un indret on ja no hi havia aquesta classe de conductes, si acceptéssim que formaven una mena d'*u* adossada al cantó nord dels aljubs i als terços septentrionals de llevant i ponent.

La darrera etapa edilícia romana, datada de la segona meitat del segle IV (horitzó H), la tenim representada pel mur 152, que podria correspondre a un reforç o reparació del perímetre del recinte hidràulic, i que va restar colgat al segle XV (horitzó L), en col·locar-se la u.e. 92. D'altra banda, el mur 73, que tancava les cisternes per aquest cantó, va romandre al descobert, almenys la part de sobre, fins al remodelatge modern del castell, el 1673-1675 (horitzó N), quan es van posar les unitats 65, 69 i 72. Això vol dir que, com hem vist a l'àmbit 13, quan la fortificació medieval estava en ple funcionament aquestes estructures eren vistes. A més, la paret 73, força arrasada, suportava un dels murs perimètrics del recinte.

L'EXCAVACIÓ DELS ÀMBITS 15 I 16 (figs. 7, 15, 16, 17)

Aquesta àrea abraçava gran part de la meitat occidental de la planta baixa del nucli principal del castell. La fita primordial dels treballs era datar la construcció i posterior evolució dels aljubs romans. També interessava la cronologia de la torre del castell i comprovar si, com suposàvem, originalment havia estat de planta circular. Igualment, preteníem aplegar totes aquelles dades que ajudessin a conèixer l'evolució posterior del conjunt fortificat.

El paviment dels àmbits 15 i 16 era el mateix que hem vist a l'àmbit 10 (u.e. 35, horitzó R) que deixava entreveure l'extradós de les voltes (u.e. 46, 47) de les cisternes. Aquest estrat s'adossava a totes les estructures vistes, i vam datar-lo de fa uns decennis. Un cop extret, apareixia un mur d'*opus caementicium* (u.e. 113), d'uns 90 cm d'amplada, que limitava a tramuntana el recinte de les cisternes. Aquest llenç subdividia la superfície susceptible de ser excavada en dos sectors amb seqüències estratigràfiques diferents.

A tramuntana del mur 113, el paviment 35 cobria les ruïnes de gairebé la meitat meridional de la torre medieval (u.e. 30, horitzó K), cosa que confirmava la nostra hipòtesi sobre la forma original d'aquest element. La unitat 105, trobada a continuació, s'adossava a la u.e. 30 i era tangent a la clau de la volta de la cisterna IV. A més, cobria 106, el reblliment d'un gran orifici (u.e. 121, horitzó N) que tallava un paviment (u.e. 112, horitzó K) en què es va trobar ceràmica de començament del segle XIII. Igualment, trencava el sòl d'*opus signinum* (u.e. 110, horitzó E) d'un *lacus* adossat als aljubs romans per la banda de tramuntana. Sobre aquest sòl recolzava la fonamentació de la torre (u.e. 107). Finalment, 121 tallava la unitat 111, preparació del *signinum* 110, que era estèril. La posició de les estructures i el material⁽³²⁾ proporcionat pels estrats 105 i 106 els situaven durant les obres de 1673-1675 (horitzó N).

A migdia del mur 113, l'estrat 35 cobria un reblliment (u.e. 109) del segon quart del segle III⁽³³⁾ (horitzó G), dipositat per amortitzar una estança formada pels murs 117 i 119. Aquestes parets es relacionaven amb els estrats 116 i 118, de cap al primer quart del segle III⁽³⁴⁾ (horitzó F), i recolzaven sobre el sòl 125, estèril i relacionat amb el mur 124. Per sota de 125, apareixia el reblliment (u.e. 115), del trànsit del segle II al III⁽³⁵⁾ (horitzó E), fundacional de les cisternes i segellat per una fina capa de morter de calç.

En el carcanyol entre les voltes de les cisternes II i III, l'estratigrafia era una mica més complicada. Sota el sòl 35, que cobria el pas entre els àmbits 10 i 15, va aparèixer el límit occidental d'un *lacus* (u.e. 128, horitzó E), que presentava, per la cara interna, un enlluït de calç i un pendent marcat. Estava orientat de nord a sud i era coetani de la construcció de les cisternes. Aquest dipòsit havia estat subdividit per un muret (u.e. 127, horitzó G) que el travessava d'est a oest i que estava enlluït per les dues cares. El *lacus* va ser amortitzat en bastir-se, al damunt, un mur (u.e. 130) i dipositar-se el reblliment 131, per al qual disposem d'un *terminus post*

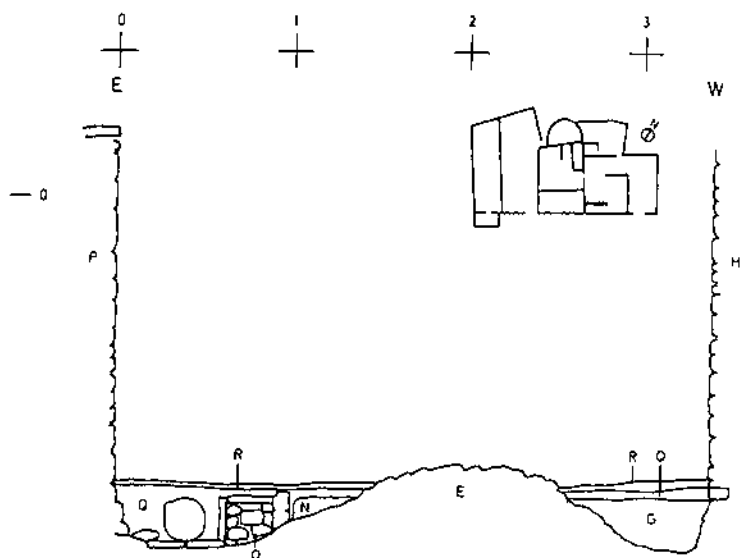

Figura 12: Secció est-oest de l'àmbit 10 amb indicació de la cronologia relativa de les diverses unitats estratigràfiques.

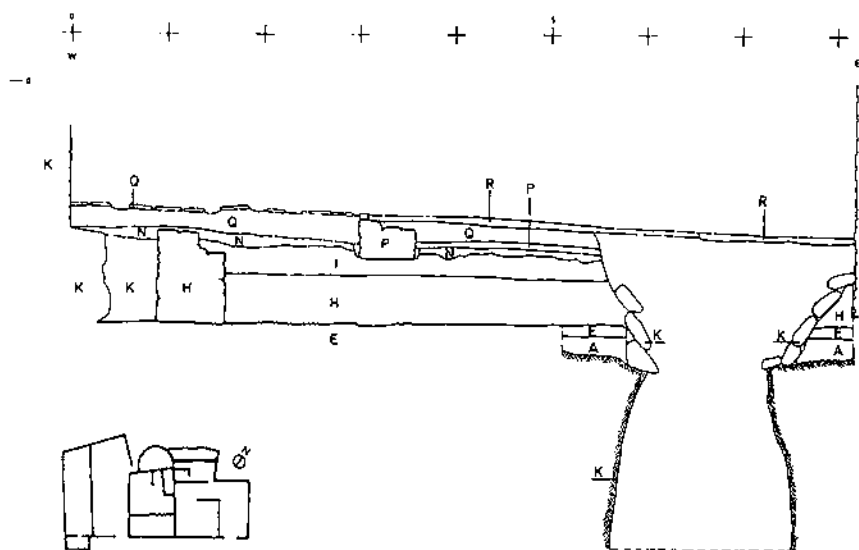

Figura 13: Secció est-oest de l'àmbit 13 amb indicació de la cronologia relativa de les diverses unitats estratigràfiques.

quem del 360 dC⁽³⁶⁾ (horitzó H). Aquest estrat s'adossava a la banqueta de 130 (u.e. 134), enrasava el *lacus* i cobria l'estrat 133, un dipòsit format durant l'ús del conducte hidràulic.

S'ha d'afegir que, mitjançant el reconeixement de les parets que limiten l'escala actual de baixada a la cisterna III, hem descobert els vestigis d'aquests *lacus*. Es tracta del perfil de la paret occidental i del sòl, que es pot observar, retallat, en un ampli sector del mur sud de l'escala, en què ha desaparegut completament l'enlluït del segle XVII. També és palès que el *lacus* es troba amortitzat per un rebliment de pedres i/o runa, i no pas de terra, com al cantó nord, on apareix la u.e. 131. Tot això ens fa pensar que la construcció del segon arc de mig punt, l'estrep occidental del qual limita l'altra paret de l'escala de baixada a la cisterna III, podria haver ocasionat l'amortització d'aquesta banda del *lacus*. D'altra banda, s'ha de tenir en compte que el tercer arc, que apareix paredat a l'àmbit 15, a sobre del badalot de l'escala, va ser paredat amb un pany d'*opus spicatum*, i que l'amplària dels estreps de tots tres elements, 64 cm, coincideix amb la del mur 55, del segle IV, trobat a l'àmbit 13.

Aquesta colla d'indícis, tot i no ser concloents, fan pensar que els referits arcs —potser modificats per refeccions successives— podrien haver estat bastits durant la reforma de la segona meitat del segle IV.

Interpretació

Les estructures més antigues trobades són les cisternes III i IV, que poden datar-se, pel material aparegut a l'estrat 115, cap al 200 dC (horitzó E). Sembla que el *lacus* 128 n'era coetani i complementari dels conductes de la mateixa classe apareguts al nord i a l'oest del conjunt hidràulic. Tots ells s'han de relacionar amb l'aplegament i la distribució d'aigua i, com hem vist en tractar de l'àmbit 13, amb la hipotètica presència d'un nimfeu a tramuntana dels aljubs.

L'excavació també indica que una bona part de l'extradós de les voltes de III i IV era vista —segurament perquè els aljubs es trobaven dins un edifici—, i a sobre es van bastir successives estructures, segurament relacionades amb el funcionament i/o manteniment. La més antiga és el mur 124, gairebé contemporani de les cisternes. Un cop amortitzat, cap al primer quart del segle III (horitzó F), es van bastir les parets 117 i 119, que formaven una estança i van ser cobertes per l'estrat d'anivellament

109, al segon quart del mateix segle III (horitzó G). La cota d'aquesta capa és la que pràcticament romanien en començar els treballs.

El *lacus* o conducte 128 va ser modificat pel mur 127 en una època que no hem pogut datar concretament, però que potser s'ha de relacionar amb la transformació parcial del *lacus* 136, de l'àmbit 19, esdevinguda al segon quart del segle III (horitzó G). Tots dos conductes van deixar de funcionar als volts del 360 dC (horitzó H), moment en què també s'amortitzaren els mosaics que hi havia als àmbits 13 i 19, cosa que indicaria la desaparició de l'hipotètic nimfeu. Segons hem vist abans, també podria ser l'època de construcció dels arcs que apareixen als àmbits 9, 10 i 15.

En aquest sondeig tampoc no s'han trobat estrats d'abandó de la vil·la. Tanmateix, a tramuntana del mur 113, tenim l'evidència que la part baixa del mur perimètric occidental del castell (horitzó J), feta d'*opus spicatum*, recoïza en el límit de ponent de la cisterna IV, i que, a començament del segle XIII (horitzó K), les ruïnes romanes encara eren vistes, ja que hom va col·locar la torre 30 directament sobre el paviment 110, del *lacus* septentrional. Llavors es degué obturar la boca d'alimentació de la cisterna IV, situada a la testera d'aquest element, i és probable que s'obris el forat al bell mig de la volta. Durant la reforma del 1673-1675 (horitzó N), en eliminar part de la defensa medieval, es tornà a tapar, amb més cura, l'orifici d'alimentació nord, ja que hom va perforar els paviments del c. 1200 i c. 200, i s'hi va posar un paredat de pedra i un conjunt de rebliments.

De la documentació escrita corresponent a l'època moderna no es desprèn un ús continu de la cisterna IV, la qual cosa fa pensar que el forat del mig de la volta es podria haver tapat al segle XVII, tot i que no tenim evidències per comprovar-ho. Pel que fa a l'aspecte general d'aquests àmbits, sembla que no va canviar d'ençà del 1673-1675, llevat de la col·locació de les bótes, segurament efectuada al segle XVIII (horitzó P).

LA TRINXERA DE L'ÀMBIT 19 (figs. 8, 17)

L'excavació al pati de ponent es va plantejar per conèixer més bé el sector occidental del cos principal del castell, ja que la façana d'aquesta banda presentava diferents etapes constructives, entre les

quals (u.e. 1, 194-196) n'era ben evident una d'*opus spicatum* a la part baixa. També interessava comprovar l'estat i l'abast de les restes romanes en aquesta zona del jaciment i, si es podia, perfilar la datació dels dos coberts que el limitaven a tramuntana —àmbit 20— i a occident —àmbit 21—. Com que, de moment, la intervenció era exploratòria, només s'hi va obrir una rasa al terç septentrional del pati, limitada, a l'oest, pel mur 58, paret de llevant de l'àmbit 21, a tramuntana pel parament 59, façana de migdia de l'àmbit 20, i a llevant per l'esmentat llenç 1, 194-196.

En primer lloc, es va extreure l'estrat d'aportació 61, de formació recentíssima (horitzó R). Cobria el paviment 110, d'*opus signinum*, que pertanyia a un *lacus* situat a llevant, contemporani de la cisterna IV. Igualment, s'adossava als mur 58, 59 i 1. Aquest darrer era la part més baixa de la façana de ponent del castell i, atesa la factura i la posició, es podia datar de l'època romana, dins la segona meitat del segle IV (horitzó H). La part de sobre del pany (u.e. 194) presentava aparell d'*opus spicatum* i no tenia contacte amb cap estrat. És per això que l'única cronologia aplicable, com en el cas de l'àmbit 13, era el *terminus post quem* de la data del mur romà arrasat en què recolzava. Tanmateix, es podia deduir que podia haver estat bastit al segle X o XI (horitzó J), tenint en compte aquesta posició espacial i les primeres referències documentals al terme i al castell de Cubelles.⁽³⁷⁾

L'estrat 61 també cobria les ruïnes de dos murets (u.e. 155, 157) traçats en direcció nord-sud i paral·lels a la façana occidental del castell. El primer d'ells, d'aparell molt irregular, hauria funcionat amb l'estrat 165, datat de cap al 1500⁽³⁸⁾ (horitzó M). Aquest rebliment també s'adossava al mur 157, d'*opus caementicium*, que limitava el *lacus* 110 a ponent i constituïa l'extrem occidental dels dipòsits romans (horitzó E). Aquesta mateixa funció, a llevant, dins l'àmbit 6, ja hem vist que l'exercia el mur 73.

La paret 155 recolzava sobre l'estrat 169, dipositat al mateix temps que 176, que es va trobar immediatament a sota. Tots dos pertanyien a l'horitzó I, s'adossaven al mur 157, de la fase H, i estaven tallats per 170, una gran trinxera que va malmetre greument l'estratificació anterior. L'estrat 154, rebliment d'aquesta trinxera, contenia material de cap al 1500⁽³⁹⁾ (horitzó M) i el cim va funcionar com a paviment. A més, era tallat per la rasa de fundació de l'àmbit 20 (u.e. 160), el rebliment de la qual (u.e. 161) va resultar estèril. Tot i això, la posició dins la seqüència

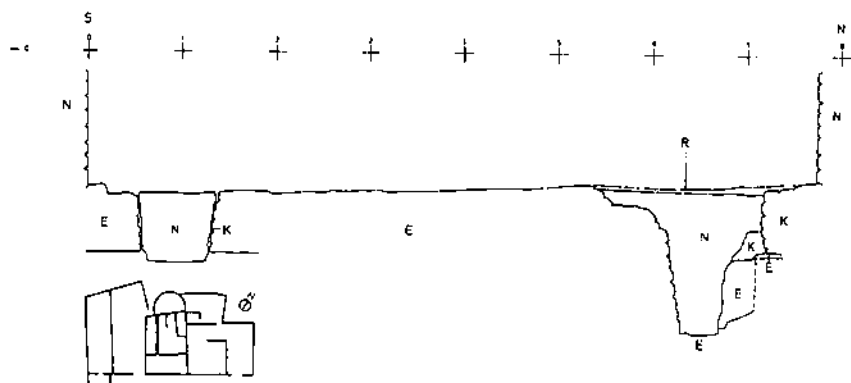

Figura 16: Secció nord-sud de l'àmbit 16 amb indicació de la cronologia relativa de les diverses unitats estratigràfiques.

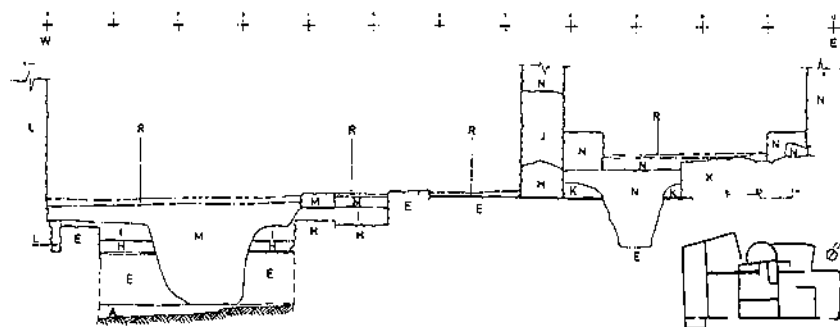

Figura 17: Secció est-oest dels àmbits 19 i 16 amb indicació de la cronologia relativa de les diverses unitats estratigràfiques.

indicava que el dit àmbit podria haver estat coetani de la reforma del segle XVII (horitzó N). A sota de la u.e. 154, va aparèixer el paviment 158, tallat per la trinxera de l'àmbit 21 (u.e. 162), que contenia una mica de material del segle XV (u.e. 163, horitzó L).

El sòl 158, amb ceràmica del període 320-420⁽⁴⁰⁾ (horitzó H), cobria la paret 172. Aquest llenç d'*opus caementicium* s'adossava per ponent al tancament de la cisterna IV, i tenia com a sòl l'estrat 168, que hi cobria la banqueta. Recolzava sobre un paviment d'*opus tessellatum* (u.e. 171), fet amb tesselles blanques i en estat de conservació precari. El mosaic havia estat trencat per la trinxera 160, del segle XVII (horitzó N), i pel forat obert cap al 1500 (u.e. 170, horitzó M). S'adossava al mur 164, per sobre de la banqueta. A continuació, i en contacte amb aquest darrer element, es va trobar la u.e. 173, coetània de 174, situada a sota. Totes dues formaven un reblliment amb molt material de rebuig, entre el qual destacaven dos fragments de columna amortitzats —trobat concretament a 174—, procedents de la mateixa *pars urbana* de la vil·la. Aquest conjunt d'estrats i elements murals se situava dins l'horitzó E.

Finalment, atès el gran nombre d'estructures aparegudes, l'excaució es va limitar a la part central del sondeig, en què es va localitzar un estrat d'anivellament (u.e. 187) del terreny natural, dipositat en un moment posterior al 125 aC⁽⁴¹⁾ (horitzó A), associat a un muret (u.e. 188), coetani de les unitats descobertes a la part baixa de la seqüència de l'àmbit 13.

Interpretació

Les restes baix-republicanes que acabem d'esmentar són les més antigues descobertes en aquest sondeig, i concorden amb les localitzades al pati de tramuntana. Pel que fa al conjunt hidràulic, tornem a tenir un *lacus* que el limita, en aquest cas al nord-oest. N'hem trobat la paret occidental i, un altre cop, un mosaic que s'hi relaciona, limitat al seu torn per un mur que tanca, a ponent, una mena d'ambulacre d'uns 3 m d'amplada. Tot plegat, serveix per justificar la nostra hipòtesi sobre la presència d'un pòrtic luxós a l'entorn dels dipòsits, que podia haver funcionat amb un nimfeu, al qual correspondrien els *lacus* descoberts.

El pòrtic pròpiament dit va restar amortitzat a la segona meitat del segle IV (horitzó H). No així el *lacus*, que va conviure amb les restes

romanes més tardanes localitzades al jaciment (horitzó I, *tpq* 400 dC), i no va restar colgat per un estrat de terres fins al nostre segle (horitzó R).

Quant a l'època medieval, ja hem vist que el parament d'*opus spicatum* (horitzó J) no es pot datar, però recolza sobre estructures romanes que, tot i ser arrasades, eren visibles quan hom el va bastir. Tampoc no falta en aquesta sèrie una etapa del segle XV (horitzó L), com la trobada a l'àmbit 6, relacionable aquí amb la fundació de l'àmbit 21. Més singular és la presència d'un orifici de grans proporcions reblert cap al 1500 (horitzó M), la funció del qual, per ara, no s'ha pogut esclarir. També s'ha trobat un muret de poca entitat datable de la mateixa etapa. En el moment d'obres generalitzades del 1673-1675 (horitzó N), podem situar la fundació de l'àmbit 20 i, pràcticament des de llavors, l'estratificació del pati va restar inalterada.

CONCLUSIONS

Els vestigis més antics trobats durant aquesta campanya d'excavació corresponen a l'època baix-republicana (horitzó A), se situen als patis 13 i 19 i consisteixen en sengles murets de pedra seca traçats en direcció est-oest, associats a paviments de terra piconada que recolzen sobre el terreny natural. Tot plegat s'ha de situar en un moment immediatament posterior al 125 aC.

Com que, de moment, no tenim cap material més antic d'aquesta data, es pot proposar la hipòtesi que els vestigis s'han d'associar a una vil·la romana i no a un establiment ibèric. Un xic abans d'aquella època, cap al 150 aC, s'han documentat modificacions a la trama urbana de Tarraco.⁽⁴²⁾ A més, durant el segle II aC, en el territori cossetà es produeixen abandons en certs poblats ibèrics⁽⁴³⁾ i canvis importants en d'altres, que es van romanitzar lentament.⁽⁴⁴⁾ Des d'un punt de vista més general, cal tenir en compte que, pocs anys més tard, té lloc la fundació d'una colla de ciutats romanes, com *Baetulo*, *Blandae*, el nucli urbà de la part més alta d'Empúries i, potser, *Iluro*, cosa que degué provocar la reordenació del territori, amb la fundació de noves vil·les. Dins aquest context, no resulta gens estrany el funcionament d'una d'elles a l'*ager* de la capital de la província. Aquesta mena d'explotacions, tot i que degueren ser nombroses, s'han estudiat molt poc en el territori que ens ocupa.⁽⁴⁵⁾

La següent etapa arqueològica delimitada, cal centrar-la a l'època tiberiana (horitzó B). Per ara, només s'hi pot assimilar un estrat trobat a l'àmbit 6, encara que la seva presència ja indica algun remodelatge de l'explotació agrícola primitiva. Poc després, a mitjan segle I (horitzó C), es documenta en el mateix indret la construcció d'un mur de proporcions respectables. Es tracta d'una constatació prou interessant perquè, en els jaciments coneguts, les transformacions edilícies de les vil·les a l'època de Claudi són molt escasses.

Durant el període Neró-Vespasià (54-79 dC, horitzó D) va restar amortitzat el mur descrit i, en aquella zona, hom va enlairar força el nivell del terra. Aquest canvi del final de l'època julio-clàudia o del començament dels Flavis està documentat en altres vil·les, en què podria tenir relació amb el final de la producció massiva de vi.⁽⁴⁶⁾ En aquest cas, ara per ara, només el coneixem molt parcialment i és impossible associar-lo amb fenòmens de més gran volada.

A final del segle II o començament del III (horitzó E), la vil·la, que ja devia ser important, ateses les restes de columna amortitzades dins un estrat que es va posar llavors, va experimentar una transformació realment decisiva. Ens referim a la construcció del conjunt hidràulic, format per quatre cisternes posades en bateria, en direcció nord-sud, adossades al vessant meridional del turó on és ara el nucli antic de Cubelles. Les cisternes es relacionaven amb un *lacus* o conducte axial, col·locat entre les núm. II i III, que alhora funcionava amb un altre conducte que abraçava tota la façana de tramuntana del conjunt i d'altres que s'hi adossaven als terços septentrionals de ponent i potser de llevant. A més, a les mateixes zones on apareixien els *lacus*, llevat del central, hi havia passadissos perimètrics dotats d'*opus tessellatum*.

Tot plegat dóna idea que el conjunt hidràulic era limitat, com a mínim, en la meitat septentrional per una mena de nimfeu associat a un pòrtic o una sèrie de pòrtics pavimentats amb mosaic, ja que, tot i haver-se trobat indicis de composicions decoratives diferents, no s'han localitzat envans que separessin estances.

Pel que fa a les cisternes pròpiament dites, sabem que es trobaven dins un edifici, ja que l'extradós de les voltes, de bon començament, era gairebé del tot al descobert. En dues etapes successives posteriors, dins el primer quart del segle III (horitzó F), es van bastir a sobre sengles estances, potser relacionades amb el servei i/o el manteniment. Tot

plegat, però, va desaparèixer al segon quart del segle III (horitzó G), quan el *lacus* central va restar subdividit i va ser colgada l'estança de servei més tardana. També es va transformar el conducte o *lacus* de l'àmbit 13, que va pujar de nivell, encara que, tant el mosaic d'aquesta banda com el localitzat al pati 19, van seguir en ús. Això podria palesar una reparació del nimfeu, però no l'abandó.

Durant la segona meitat del segle IV (horitzó H) va tenir lloc el darrer remodelatge important de la vil·la. El conjunt de *lacus* i mosaics va desaparèixer en la forma que tenia fins llavors. El conducte hidràulic entre les cisternes II i III va ser amortitzat definitivament i, al damunt, es va bastir un mur que, segurament, dividia l'edifici que contenia els aljubs en dues parts gairebé iguals. Tampoc no descartem la hipòtesi que els arcs de mig punt dels àmbits 9, 10 (a la vista) i 15 (paredat) siguin de llavors. Al mateix temps, a ponent i tramuntana, els mosaics respectius van restar colgats, així com el *lacus* del primer punt; el del segon, però, va restar en ús —o, almenys, al descobert. D'aquella mateixa època data una sèrie de parets, com ara la bastida a l'extrem occidental del pati 13, una altra de més petita al 19 o una tercera a l'àmbit 6, que va servir de reforç al tancament oriental de les cisternes. Ja dins el segle V (*tpq* 400 dC, horitzó I),⁽⁴⁷⁾ només hem documentat alguns remodelatges concrets, com la construcció d'un mur a l'àmbit 19 o l'abocament d'un estrat al 13.

En cap lloc del jaciment hem trobat l'estrat d'abandó de la vil·la. Probablement, perquè el procés va ser lent i les ruïnes van trigar molt temps a restar cobertes. Algunes zones, com ara l'extradós de les cisternes, eren a la vista en el moment de començar l'excavació i d'altres estructures, com el paviment del *lacus* de ponent, només tenien a sobre uns pocs centímetres de terra. És per això que, en els escassos indrets on s'ha localitzat alguna capa sobre les ruïnes dels vestigis dels segles IV o V, es tractava de restes de tàpia d'aquella mateixa època o estrats moderns. Amb aquests antecedents, és lògic que, en bastir-se el cos principal del castell de Cubelles, cap al darrer terç del segle X o començament de l'XI (horitzó J), els paraments més antics, caracteritzats per presentar en molts casos aparell d'*opus spicatum*, hom els va recolzar sobre murs romans que, tot i que arrasats o enrunats, romanien visibles.

En una fase posterior, a començament del segle XIII (horitzó K), en aixecar-se l'antecedent de la torre que ens ha pervingut, llavors de planta rodona i potser un xic més baixa, la fonamentació va recolzar directament

sobre el paviment d'un *lacus*. En aquell moment es va tancar l'entrada d'aigua a la cisterna IV, situada al cantó nord, però probablement se n'hi va obrir una altra al mig de la volta, ja que els dipòsits van romandre en ús, sense solució de continuïtat, fins als nostres dies. També pels volts del 1200, a l'àrea del pati de tramuntana actual, es va posar un mur a l'extrem oriental, que és la base del que ara tanca l'espai per aquest costat. Igualment, es va obrir el gran pou del sud-est, localitzat a l'excavació però que va funcionar fins al nostre segle. També s'hi va abocar un rebliment per regularitzar el cim de les ruïnes romanes, algunes de les quals, com el *lacus* 140, no van restar colgades fins llavors.

Dins el segle XV (horitzó L), es van produir transformacions en els dos extrems de la zona excavada. A llevant, a l'àrea de l'àmbit 6 actual, es va abocar un rebliment d'una certa gruixària, que va colgar definitivament les ruïnes romanes que encara eren visibles. A ponent, es va posar un estrat semblant i es va bastir el perímetre del recinte que coneixem com a àmbit 21. En aquest mateix sector, cap al 1500 (horitzó M), es va obrir un gran forat, amb una intenció que per ara desconeixem, i es va posar una nova capa de rebliment.

Durant el període 1673-1675 (horitzó N), el castell va adoptar una aparença molt propera a l'actual, ja que s'hi van modificar profundament el cos principal i la torre i s'hi va afegir l'àmbit 6. Els detalls d'aquesta obra són recollits a la documentació escrita amb força exactitud,⁽⁴⁸⁾ per la qual cosa no els repetirem.

Del segle XVIII (horitzó P) són dos murs localitzats al pati 13, segurament relacionats amb estables o cors. També, sembla que durant aquesta centúria i la següent s'hauria intensificat l'activitat vitivinícola, que de fet va perdurar fins fa poc.⁽⁴⁹⁾

El 1918 (horitzó Q), es va bastir el galliner del pati 13, que portava aquesta data, i gairebé coetàniament es va posar una canalització i un terra nou a l'àmbit 10. Cap a mitjan segle XX (horitzó R), es va reblir definitivament el pou del pati septentrional i es va bastir el tancament nord d'aquest àmbit.

NOTES

- (1) Berges, 1977: 32.
- (2) Català, Carbonell, Brasó, 1971: 898-899; Castellano, 1994.
- (3) La documentació esmenta un *cisternó*. Castellano, 1994.
- (4) Es tracta d'una peça del mateix tipus que les trobades al sondeig de l'àmbit 19, dins la u.e. 174.
- (5) Cfr. u.e. 30; àmbit 16.
- (6) Fòssil director (f.d.): ceràmica blava catalana de la *ditada*, datada de 1620-1670. Tellese, 1991: 131.
- (7) F.d.: t.s. clara A Lamb. 3b1. Carandini, Tortorella, 1981: 33.
- (8) F.d.: ceràmica blava catalana de l'*arracada* i porcellana *Pickman*.
- (9) A part de ceràmiques d'èpoques molt diverses, hi havia vestigis industrials, molt recents.
- (10) F.d.: alfàbies, plats d'ala i cassoles de ceràmica comuna vidrada, pisa blanca.
- (11) F.d.: ceràmica blava catalana de la *ditada*.
- (12) F.d.: u.e. 94, t.s. clara A Lamb. 3a (c. 200). Carandini, Tortorella, 1981: 32. F.d.: u.e. 137, t.s. clara A Lamb. 2a (100-200), 3b1 (200-250), 9b (150-250). *Ibid.*: 27, 33, 31-32. Ceràmica comuna africana Ostia II.302 (final s. I-2a. meitat II), Ostia III.332 (100-200). Tortorella, 1981: 212.
- (13) F.d.: u.e. 57, t.s. clara D Lamb. 51, 51 A (320-400/420), 58 B (360-440), Hayes 61 n. 21 (325-450). Carandini, Tortorella, 1981: 82, 104, 83. Comuna africana Ostia IV.60 (320-440). Tortorella, 1981: 212. F.d.: u.e. 81, t.s. clara D Lamb. 51, 51 A (320-400/420), Sal. D2a. (325-350). Carandini, Tortorella, 1981: 82, 81.
- (14) Barral, 1981: 155, n. 142.
- (15) *Ibid.*: 176, n. 284.
- (16) Paral·lels a Liédena, Navarra: Mezquiriz, 1956, blanc i negre (b/n), s. II. Los Quintanares, Sòria: Blázquez, Ortego, 1983: 19-20, làm. 2.2, policrom (pol.), s. III-IV. Bobadilla, Màlaga: Rodríguez, 1987: 33-37, figs. 2-4, làm. V, bicrom (bic.), s. II o primera del III. Torre Andreu, Lleida: Pérez, Rafel, 1993: 43, 45 (bic.), fig. 29, s. II o primera del III. Torre Llauder, Mataró: Ribas, 1966: 11 (b/n), làm. III, s. II. Sant Boi de Llobregat: López Mulfor, Estany, 1993: 356-358 (b/n), c. 200 dC.
- (17) F.d.: u.e. 149, t.s. clara A Lamb. 2a (100-200).
- (18) Cfr. *infra*.
- (19) Corresponents als horitzons B-D, cfr. sondeig a l'àmbit 6.
- (20) Cfr. àmbit 19, u.e. 174.
- (21) Cfr. àmbit 16, u.e. 128.
- (22) Català, Roca, Brasó, 1971: 892.
- (23) Cfr. *infra*, u.e. 112, àmbits 15 i 16.
- (24) Sobre la filiació del personatge: Català, Carbonell, Brasó, 1971: 898. La data de 1675 indica el final de la reforma que el senyor de Llupià va contractar el 1673, la traça de

la qual va ser obra de fra Josep de la Concepció. A les golfes de l'edifici, en el paviment de rajols, tenim la data de 1674 sobre una peça del cos principal i la de 1675 inscrita en un rajol de l'afegit que es va fer llavors de bell nou, la planta baixa del qual és l'àmbit 6.

- (25) F.d.: u.e. 72, ceràmica catalana de reflex metàl·lic amb decoració de pinzell-pinta, ceràmica blava catalana de *la ditada*.
- (26) F.d.: u.e. 92, ceràmica de Barcelona decorada en blau.
- (27) F.d.: u.e. 151, t.s. clara D Hayes 61 n. 21 (325-450). Carandini, Tortorella, 1981: 83. Ceràmica comuna africana Ostia III.267 (100-400). Tortorella, 1981: 218.
- (28) F.d.: u.e. 153, t.s. clara A Lamb 3a (100-200), 9a2 (150-200/250). Carandini, Tortorella, 1981: 32, 31. Ceràmica comuna africana Ostia III.332 (100-200). Tortorella, 1981: 212.
- (29) F.d.: t.s. sudgàl·lica de la Graufesenque amb marca OF. LUCCE (IVS) (Oswald, Pryce, 1920: 82, Neró-Flavis; Oswald, 1931: n. 168-169; Hermet, 1934: 204, n. 82). Parets fines de les formes Mayet/López XVIIIa (López Mullor, 1989: 141-144, final s. I aC.-60/70 dC, de Tarraco) i Mayet/López XLIIa, 8d (*Ibid.*: 198-202, 40-90 dC., intensitat màxima del comerç entre 40-75/80, procedent de la vall del Guadalquivir).
- (30) F.d.: Parets fines Mayet IIIBa, IIIBb, López LIV i LV. Val a dir que aquestes formes segurament procedeixen de Tarraco, atesos els trets tecnològics i la informació proporcionada per F. Tarrats sobre les dues primeres. Sobre les altres, cfr. López Mullor, 1989: 169-170, 210-213.
- (31) F.d.: parets fines Mayet IIIa i López LV. Sobre la primera, cfr. López Mullor, 1989: 107-109 i nota anterior.
- (32) F.d.: ceràmica de reflex metàl·lic decorada amb pinzell-pinta.
- (33) F.d.: t.s. clara A Lamb 2a (c. 100-c. 200), 2b (150-200), 3a (c. 200), Lamb. 3b1 (200-250). Cfr. Carandini, Tortorella, 1981: 27, 32, 3.
- (34) F.d.: u.e. 116, t.s. clara A Lamb 2a (c. 100-c. 200), ceràmica comuna africana Lamb. 9A (c. 200-c. 400), 10A (*id.*). Per a les dues darreres, cfr. Tortorella, 1981: 215, 217. F.d.: u.e. 118, t.s. clara A Lamb 2b (150-200).
- (35) F.d.: t.s. clara A Lamb 2a (c. 100-c. 200), ceràmica comuna africana Ostia III.324 (final Flavis-mitjan s. II), Ostia III.332 (c. 100-c. 200). Per a les dues darreres, cfr. Tortorella, 1981: 218, 212.
- (36) F.d.: t.s. clara D Lamb. 51, 51A (320-420), 58 (360-500). Cfr. Carandini, Tortorella, 1981: 82, 104.
- (37) Cfr. nota 22.
- (38) F.d.: ceràmica blava de Barcelona.
- (39) F.d.: ceràmica blava de Barcelona i catalana amb reflex metàl·lic.
- (40) F.d.: t.s. clara D Lamb. 51, 51A. Carandini, Tortorella, 1981: 82.
- (41) F.d.: campaniana A lamb. 31, camp. B Lamb. 5.
- (42) Adserias *et alii*, 1986: 38-39; Aquilué, Dupré, 1986; Aquilué *et alii*, 1991: 297; Bermúdez, 1993: 95; Miró, 1987: 289.

- (43) P. e. Alorda Park, Calafell: Sanmartí, Santacana, 1992: 268, 271.
- (44) Darró: López Mullor, Fierro, 1988: 55-60; Albarnar: Benet *et alii*: 173; L'Argilera: Sanmartí, Santacana, Serra, 1984: 21.
- (45) P.e. Els Munts, Altafulla: Berges, 1977. El Moro, Torredembarra: Terré, 1987. Vil·les suburbanes de Tarraco: *Id.*, 1989-1990; Dupré, 1993: 261. Mont-Roig del Camp: Pallejà, 1994. El Vilarenc, Calafell: Palet, Pou, Revilla, 1990. Darró, Vilanova i la Geltrú: López Mullor, Fierro, 1989.
- (46) López Mullor, 1985: 203-205; *Id.*, 1989: 238-239.
- (47) Aquesta data, la deduïm de la informació proporcionada per la documentació escrita, cfr. nota 22.
- (48) Castellano, 1994.
- (49) En un des porticons de l'obertura que comunica amb el cup meridional de l'àmbit 9, es conserven comptes corresponents a les veremes de 1909 i 1910. A més, les botes trobades *in situ* als àmbits 15, 16 i 20 eren en bon ús.

BIBLIOGRAFIA

- ADSERIAS, M. *et alii*. 1986. «Les excavacions realitzades a Tarragona durant el Pla de Solidaritat amb l'Atur l'any 1984». *Tribuna d'Arqueologia* (Barcelona), 1984-1985: 35-42.
- AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X. 1986. «Reflexions entorn de Tarraco en època tardo-republicana». *Forum*, 1. Tarragona.
- AQUILUÉ, X.; *et alii*. 1991. «La cronologia de les muralles de Tàrraco». *Revista d'arqueologia de ponent* (Lleida), 1: 271-301.
- BARRAL, X. 1978. *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laetana (Barcelone et ses environs)*. Barcelona.
- BARRAL, X. 1981. «Repertori gràfic en català de la decoració geomètrica dels mosaics antics». *Fonaments* (Barcelona), 2: 131-234.
- BENET, C. *et alii*. 1992. «Intervenció arqueològica en els assentaments ibero-romans d'Albarnar (Baix Penedès)». *Revista d'arqueologia de ponent* (Lleida), 2: 155-175.
- BERGES, M. 1977. «Nuevo Informe sobre Els Munts». *Estudis Altafullencs* (Altafulla), 1: 27-47.
- BERMÚDEZ, A. 1993. «L'àrea d'habitat intramurs de l'antiga Tarraco». *Tribuna d'Arqueologia* 1991-1992 (Barcelona): 87-96.
- BLÁZQUEZ, J.M.; Ortego, T. 1983. *Mosaicos romanos de Soria*, Corpus de Mosaicos de España, VI. Madrid.

- CARANDINI, A.; TORTORELLA, S., 1981: «Ceramica africana. Terra Sigillata: Vasi. Vasi non decorati o decorati a stampo. Produzione A». *Atlante delle forme ceramiche, I. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo imperio)*. Roma: 19-52.
- CATALÀ, P.; CARBONELL, V.; BRASÓ, M. 1971. «Castell de Cubelles i esment de Gallifa». *Els castells catalans*, III. Barcelona: 892-902.
- CASTELLANO, A. 1994. *Estudi preliminar de les fonts documentals referides al castell de Cubelles (Garraf)*, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona (inèdit).
- DUPRÉ, X. 1993. «Parc de la Ciutat-Quintà de Sant Rafael, Tarragona». *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 1. Barcelona: 261.
- GUITART, J. 1976. *Baetulo. Topografia arqueològica. Urbanismo e historia*. Badalona.
- HEHMET, F. 1934. *La Graufesenque (Condatomago). I. Vases sigillés. II. Graffites*, 2 vols. Paris.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1985. «Excavaciones en la villa romana del Roser de Calella (El Maresme, Barcelona). Campañas de 1981 y 1982». *Empúries* (Barcelona), 47: 162-208.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1989. *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*, 2 vols., Quaderns Científics i Tècnics, 2, Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona. Barcelona.
- LÓPEZ MULLOR, A.; ESTANY, I. 1993. «L'excavació a l'àrea de les termes romanes de Sant Boi de Llobregat (campanyes 1989-1991)». *I. III Simposi sobre restauració monumental. II. Estudis, informes i textos del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local*, Quaderns Científics i Tècnics, 5, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona. Barcelona: 339-361.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, X. 1988. «La època ibèrica a Darró. Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions». *Miscel·lània Penedesenca* (Sant Sadurn d'Anoia), XI: 37-68.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, X. 1989. «La època romana a Darró». *Miscel·lània Penedesenca* (Sant Sadurn d'Anoia), XII: 69-116.
- MEZQUÍFIZ, M.A. 1956. «Los mosaicos de la villa romana de Liédena (Navarra)». *Príncipe de Viana* (Pamplona), XVII: 9-35.
- MIRÓ, M. T. 1987. «El nucli ibèric de Tarraco: dels seus inicis a la integració dins la ciutat romana». *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers: 284-290.
- OSWALD, F. 1931. *Index of Potters Stamps on Terra Sigillata (Samian Ware)*. Margidunum.

- OSWALD, F.; PRYCE, T.D. 1920. *An introduction to the study of Terra Sigillata*. Londres, 1920.
- PALET, J. M.; POU, J.; REVILLA, V. 1990: «Vil·la romana del Vilarenc, Calafell (Baix Penedès). Campanyes: 1988-1989». *Butlletí Arqueològic* (Tarragona), V.12: 197-204.
- PALLEJÀ, L. 1994. «Excavacions al velòdrom. Un centre terrisser d'època romana (Mont-Roig del Camp, Baix Camp)», *Memòries de les intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 12. Barcelona.
- PÉREZ, A.; RAFEL, N. 1993. «La vil·la romana de Torre Andreu (La Bordeta, Lleida). Un establiment suburbà dels segles II-III dC», *Monografies d'Arqueologia Urbana*, 5. Lleida.
- RIBAS, M. 1966. «La villa romana de la Torre Llauder de Mataró», *Excavacions Arqueològiques en España*, 47. Madrid.
- RODRÍGUEZ, P. 1987. *Mosaicos romanos de Bobadilla (Málaga)*. Málaga.
- SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1992. «El poblat ibèric d'Alorda Park, Calafell, Baix Penedès». *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 11. Barcelona.
- SANMARTÍ, SANTACANA, J.; SERRA, R. 1984. «El jaciment ibèric de l'Argilera i el poblament ibèric al Baix Penedès». *Quaderns de Treball*, 6. Barcelona.
- STERN, H. 1957-1963. *Recueil général des mosaïques de la Gaule. I. Gaule Belgique*. París.
- TELESE, A. 1991. *La vaixel·la blava catalana de 1570 a 1670*. Barcelona.
- TERRÉ, E. 1987. «La vil·la romana d'El Moro (Torredembarra): Un exemple de poblament rural al Camp de Tarragona». *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers.
- TERRÉ, E. 1989-1990. «Una aproximació a l'ocupació suburbana de Tarraco». *Acta arqueològica de Tarragona* (Tarragona), III: 47-55.
- TORTORELLA, S., 1981: «Ceràmica africana. Ceràmica da cucina». *Atlante delle forme ceramiche, I. Ceràmica fine romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo imperio)*. Roma: 208-224

HORITZONS CRONOLÒGICS

- A: c. 125 aC
- B: època de Tiberi (14-37)
- C: mitjan segle I dC
- D: Neró-Vespasià (54-79)
- E: final segle II-començament segle III
- F: primer quart segle III
- G: segon quart segle III
- H: segona meitat segle IV
- I: *tpq* 400
- J: darrer terç segle X-començament segle XI
- K: començament del segle XIII
- L: segle XV
- M: c. 1500
- N: 1673-1675
- O: darrer quart segle XVII
- P: segle XVIII
- Q: c. 1918
- R: mitjan segle XX